

En glad film bortom identitet

En läsning av stumfilmskomedin *Ich möchte kein Mann sein*

När är en film queer och när bekräftar den en heteronormativ ordning? **Mio Lindman** och **Salla Peltonen** diskuterar den tyska stumfilmen *Ich möchte kein Mann sein* och förundras över dess öppna och antiauktoritära utforskande av kön och sexualitet bortom frågan om identitet.

Stumfilm som utmanar auktoriteter Den tyska stumfilmen är känd för sin konstnärliga säregenhet. Många regissörer ägnade sig åt expressionistiskt berättande där ljusets spel och själva rummet ofta spelar en viktig roll. De mest kända tyska stumfilmerna gjordes under tjugotalet. Under tiotalet var tysk film (med några undantag) ännu inte så särpräglad som den senare kom att bli, även om den tyska filmindustrin växte i och med första världskriget. **Siegfried Kraucauer**, en av de kända namn som skrivit om tysk stumfilm, skriver att komedin fick ett uppsving under kriget, men det var klichéer och vågade anspelningar som präglade dessa komedier, skriver han sryligt. **Ernst Lubitsch** var en av dem som under kriget ägnade sig åt dessa lätta komedier. Kraucauer själv hävdar att "den egentliga tyska filmen" uppstod först under tjugotalet.

Ich möchte kein Mann sein (1918), en kort komedi regisserad av just Lubitsch, kom ut under ett brytningsskede. Första världskriget höll på att ta slut, och Tyskland genomlevde en stormig tid politiskt sett. Brytningsskedet är också mycket tydligt i själva filmen. Filmen gör upp med auktoriteter och den använder sig av flitiga hänvisningar till tidens spirande ungdomskultur med musik, umgänge och nya förståelser av kön och sexualitet.

Filmens huvudperson Ossi – som har samma namn som sin skådespelerska, **Ossi Oswald** – lever med sin farbror och sin guvernant. Filmens första del öppnar med gladlynt yra. Ossi röker, dricker och flörtar med studenter. "Så betar sig inte en anständig ung dam" får hon höra. Ossi bryr sig inte. Hon vill inte vara någon respektabel ung dam. Ossi får dock en ny förmyndare, som skall få pli på henne. "Varför föddes jag inte som pojke?" utropar Ossi; när diverse förlustelser förbudits beslutar hon sig för att ta saker i egna händer. Hon travar iväg till skraddaren, och ber att få ekiperas som man. Vi ser Ossi lekfullt ta på sig sin roll som man, och titta efter damer på gatan, men vi ser hen också kämpa med kläder, bli åthutad och knuffad. På dansrestaurangen är det fullt ös. En orkester, ledd av en smått vildsint dirigent, spelar och champagneflaskor i långa banor bärs ut till festfolket. Ossi jagas av en hord kvinnor, och när hen väl flytt från dem ser hen ingen mindre än sin nya förmyndare, som vi känner som Kersten, ute på galej. Efter att med blandad framgång försökt hämnas på förmyndarens stränga tyglar genom att förföra

dennes fästmö hittar Ossi och Kersten varandra i de manliga riternas mitt: de skålar för broderskap, röker cigarr ... och utbyter djupa blickar, och en och annan kyss. Efter många champagneglas delar de samma droska hem, men eftersom båda slocknat bär kusken den ene till den andres säng. När de möts igen nästa dag är det Kersten som ser förskräckt ut – den unge man som han kysst visar sig vara den unga dam han förväntas uppfostra. "Det är jag i egen hög person!" triumferar Ossi, som inte är det minsta bekymrad. Det sista vi ser av dem är en kostymklädd Ossi med utslaget hår som i armarna på Kersten utropar "ich möchte kein Mann sein!" – "jag vill inte vara en man!"

Den öppna frågan om kön och sexualitet

Filmen är utan tvekan uppbyggd enligt förväxlingskomedins form. Därför är det kanske lockande att förstå den som en lättsinnig komedi där homosexualitet och ambivalent kön används som ett filmknep som ger berättelsen om den unga flickan och den betydligt äldre förmyndaren en pikant krydda – lite i jämförelse med **Marilyn Monroe**-filmen *Some Like It Hot* (1959). Filmen erbjuder, om den läses så, ett föga radikalt budskap. Ossi klär ut sig till man, förälskar sig i sin förmyndare; förklädnaden är bara ett komiskt element, och ordningen verkar återställas och bekräftas i filmens sista replik, "jag vill inte vara någon man!"

I queer filmkritik finns det en tendens att bedöma film utifrån huruvida en film är radikal nog. Utifrån ett visst ideal om radikalitet som utgår från sexuella identiteter är det självklart att *Ich möchte kein Mann sein* inte är radikal. Men då gör man misstaget att tänka att det är genom linsen sexuella identiteter som filmen ska förstås och bedömas. Lubitschs film handlar förstås på ett helt uppenbart sätt om gaykultur. Filmen utspelar sig i en tid när det finns en etablerad kultur kring homosexuella och lesbiska. Men saken är den, att filmen inte egentligen ger fog för att läsa spänningarna mellan karaktärerna som en spänning som handlar om sexuell identitet (homo/bi/hetero) överhuvudtaget, och det är därför det vore så missvisande att säga att filmen egentligen bara bekräftar en heterosexuell ordning, där det i slutet är så att alla missförstånd klaras upp, så att kärleken mellan man och kvinna får blomma ut utan förhinder. Som om Ossis eskapader i kostym är att betrakta som ett "förhinder" som måste bort för att ordningen, lyckan, ska återställas.

Snarare än identitet, verkar filmen handla om frigörelse, där frigörelsen via många omvägar landar i en mångbottnad erotisk relation. *Ich möchte kein Mann sein* är en glad och uppsluppen film. Till skillnad från många filmer med queertema är det ingen som dör eller begår självmord. Filmen börjar med Ossis vilda upptåg, fortsätter med Ossis vilda upptåg, och slutar med Ossis vilda upptåg. Ossi är en frigjord anti-auktoritär ung människa som vill ha kul. Det är mer eller mindre nöjeslystnad som får Ossi att ekipera sig som man. Skälet är inte ädlare än så. När attraktion uppstår mellan Ossi och förmyndaren Kersten är Ossi en vacker ung man. Att hen senare visar sig vara samma person som förmyndarens skyddsling är en chock för Kersten – men det verkar främst ha att göra med deras formella relation, rollen som förmyndare. Könnsdimensionen verkar egentligen inte spela någon större roll; det är mannen Ossi Kersten först attraheras av, men inget verkar förändras när kvinnan Ossi istället dyker upp. Dramat handlar snarare om att det nu är Ossi som har övertaget: tidigare i filmen deklarerar den auktoritära och maktlystna förmyndaren att han ska "krossa henne" och "göra henne liten". I slutet är det Ossi som uppkäftigt meddelar att hen ska krossa honom, göra honom liten. Kanske kan man se filmen som en film om hur en dynamik som byggt på makt bryts ner?

Ett uppsluppet nedmonterande av makt

När Ossi säger att hen inte är någon man, måste vi inte förstå det som att hen enligt binär-logiken alltså är kvinna och att deras förhållande nu återförts till den heterosexuella ordningen. När Ossi lekfullt säger att hen ska "krossa" Kersten ska det kanske läsas i samband med att inte vilja vara man. Både "jag ska krossa dig" och "jag vill inte vara man" verkar ha rollen av att upplösa en ordning, snarare än att bekräfta den i form av konventionella formulär som hämnd eller förväxlingskomedins tillbaka-till-normaliteten. Återställande av ordningen? Mycket tveksamt.

Teaterns form och stil hängde med länge i stumfilmen. Detta syns också i den här filmen, som tar ut svängarna med stora gester och minspel. Det är en film som ställer kroppslighet i centrum. Ossis vilda dans möts av de vuxnas stela och hämmade rörelsemönster. När Ossi klär sig som man ligger fokus inte på att Ossi egentligen skulle "spela"; vi ser en Ossi som på olika sätt försöker leva upp till det som situationen

kräver av hen. Det går ofta inte så bra. Ossi kämpar med kragen, rymmer iväg när beundrarinnorna ränner efter hen och inte heller går manlighetsriterna som på räls: Ossi blir berusad och illamående – men samma gäller den "anständige" och "kontrollerade" vuxna mannen, den gode Dr. Kersten. Som vi förstår saken handlar filmen alltså inte om att det är Ossi som "spelar man". Filmens egen betoning ligger snarare vid ett helt spektrum av sätt att möta en situation: att försöka tygla sig (guvernanten gör sitt bästa för att vara den strikta vuxna auktoriteten, men det finns sprickor i hennes strikthet), att "rasa ut" (Ossi) och att försöka anpassa sig till en viss social koreografi (Ossi och Kersten skålar för manlighet).

Det som gör filmen så glad och uppsluppen är att det aldrig verkar som att vi är dömda att spela ett spel, eller att vi är dömda att anpassa oss till vissa mönster inskrivna i själva socialiteten. Det vi istället ser är människor som i en del fall försöker bevara sin roll i ett auktoritärt system, men som misslyckas totalt med det. Själva misslyckandet skapar den glada stämningen. Kerstens roll i filmen är därför så hoppgivande. I början framställs han som en torrboll mån om att visa var skåpet ska stå för den unga damen. Och när vi ser honom i dansrestaurangen försöker han visserligen vara den galanta vännen som handleder sin unge kamrat i manlighetens ädla vanor – men så slutar det med en spontan kyss. En liknande scen finns i början av filmen. Ossis guvernant påpekar att fina, unga damer inte röker. Ossi blåser fräckt rök i ansiktet på den äldre auktoriteten, som suckar djupt – varefter hon själv tar ett nervöst bloss på cigaretten. Med andra ord framställs en hela tiden raserande ordning, där de auktoritära strukturerna svajar och ifrågasätts. Det här gör att vem som helst i filmen laddas med en sorts queerhet, laddas med instabilitet. Det gäller också, eller i synnerhet, auktoritetsfigurerna själva, som Dr. Kersten.

Det finns ingen tydlig agenda i *Ich möchte keine Mann sein*. Det finns heller ingen särskild politik som den för fram. Filmen slår inte fast något särskilt om kön, även om Ossi är full av teser om män och kvinnor – nämligen, att både män och kvinnor är odjur. Detta gör också att det känns så främmande för filmens anda att slutet skulle hänvisa till en trygg ordning. På detta sätt kan man också säga att filmen är ett bra exempel på en *queer* film – en film som utmanar kulturella förståelser och föreställningar om vad kön och sexualitet egentligen handlar om.

Mio Lindman
är frilansskribent och chefredaktör
för *Ikaros*.

Salla Peltonen
är doktorand i filosofi.